

Kovácsoltvas ablak rácsok. Különböző vas díszítő elemek, ajtó kilincsek, ajtó húzó, zárok, festett ládák kulcsai, mind-mind igen szép kovácsoltvas munkák réz díszítésekkel, melyeknél szebbet nem ismerek és melyekben községünk igen gazdag.

Különböző típusú torockói cserépkemencék. Régi torockói házak. Fedélzsindelyezés különböző típusai. Háztetők oromdíszeinek fajfajágásai. Homlokdeszkadíszítések (füstlyukak), tornácdeszka díszítések. Különböző építészeti elemek stb.

A torockószentgyörgyi középkori vár és alaprajza. Régi malmok. Régi bányász és vasverőskovács sírok és sírkövek. Gróf Thorockai kuruc tábornok sírja és címeres feliratos sírköve és más kuruc hadnagyok sírjai a torockószentgyörgyi temetőben.

Nehéz volna felsorolni mindazt, amit öt év alatt összegyűjtöttem, még nincs elletározva, sem elrendezve úgy ahogy szeretném. Körülbelül 3000 darab van, kivéve a levéltárak, a könyveket, az éremgyűjteményt. Az itt felsoroltakon kívül még igen nagy lehetőség kínálkozik arra, hogy e kis múzeum fejlődése művelődéstörténetünk a társadalomtudomány és iparművészetünk haladó hagyományának feltárása által a művészetének és tudományának szolgálatába álljon.

Mielőtt az anyag tudományos elrendezését megkezdeném szeretném, ha az igazgató úr a rendezéssel kapcsolatosan a véleményét megírná, vagy, ha erre lehetőség van úgy kérem valami olyan forrásmunkát elküldeni, amit felhasználhatnék, mert mi ebben nagyon szegények vagyunk. Természetesen a költség visszatérítésére valamilyen módot keresünk.

Szívésségéért előre is hálás köszönettel vagyok

Torockó, 1956. III. 10.

Györgybíró Pál

A levél közlésével emléket szeretnék állítani Györgybíró Pálnak, aki tanári elfoglaltságán túl olyan hatalmas muzeális, könyvtári, levéltári gyűjteményt hozott létre, amit kevesen előtte és utána. Ezzel egyben elnézését is kérem, hogy – tudtomon és akaratomon kívül – nem segíthetem munkájában.

Közli: Balassa Iván

Népi hiedelmek Heveder faluban*

Heveder a Gyergyói-medencében, Vasláb mellett, a mészköképződésű Kakashegy alatt fekszik. A Gyergyói-medencében lévő falvak kezdetben a lakosok téli szálláshelyéül szolgáltak, a nyári szálláshelyek azokon a területeken voltak, ahol tavasztól őszig a nyájukat legeltették. A falvak nyári-téli szálláshelyek létezésén alapuló rendszere a lakosság fő foglalkozásával, az állattenyésztéssel függött össze. A medence területének a mezőgazdaságba való fokozatos bevonásával megnövekedtek az ősi gyergyói falvak, majd idővel újak is keletkeztek.

A mezőgazdasági termelés kezdetben a déli fekvésű domboldalokon indult be, mivel ezek a területek termékenyebbnek bizonyultak, mint a vízben gazdag, erdővel fedett Maros melletti területek.

Az állattenyésztésről a növénytermesztésre való fokozatos áttérés időszakában alakultak ki a régebbiek mellett az újabb települések. Az új földek megszerzéséért folytatott küzdelem során, a mocsarak lecsapolása, az erdőfoltok kiirtása mellett egyes családok, család-csoportok a mezőgazdasági művelésre alkalmasabb területekre költöztek át, lerakva az újabb települések alapjait. A faluosztódás útján történt település kialakítása a XVI. század közepéig fejeződött be Gyergyóban. Így alakult ki Alfaluból Csomafalva, Szárhegyből Remete és Ditró, Kotorcsából Újfalu. Tekerőpaták határában alakult ki Vasláb és Marosjő. A faluosztódás a további évszázadokban is folytatódott. Kialakultak olyan tízesek és leánygyházak, mint Tekerőpaták Heveder, Csomafalván Szászfalu, Remetén Csutakfalva, Ditróban Orotva.

* Elhangzott 2000 szeptemberében Mesztegyőn, az V. Országos Diák Honismereti Konferencián. (Szerk.)

Lidérc – Ludvére

A lidérc szó legáltalánosabb magyar jelentése: megfoghatatlan, imbolygó fény, mocsári láng. Ady Endre így használja ezt a szót:

*„Vagyok, mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok idegenség,
Lidérces messze fény,
Lidérces messze fény”*

A lidérc továbbá ördögvezető is. Előfordul, hogy a lidérc önként hozzászegődik valakihez, főleg fiatal férfiemberhez, s az nem tud tőle szabadulni. Hevederben Gizi néni így vélekedett róla: „Én úgy tudom, hogy az, egy halottnak a szelleme, amely megrontja az embereket. Itt, az egyik szomszéd jött haza Tekerőpatakról és észrevette, hogy őt egy fekete ló kíséri. Ha gyorsan ment, a ló is gyorsan ment utána, ha lassan ment, a ló is lassított. Az aztán elkezdett futni hazafelé, s hát a ló is futott utána. Amikor beéret a kapun, szembesükta a lóval a kaput, s az a fejét átrakta azon és nézte... Az ember ahogy beéret a házba, rosszul lett, hozzátartozói kimentek, hogy megnézzék a lovat, de se a ló se a patanyom nem volt sehol. Hát ez a lidérc.”

Boszorkányok

A néphit és a mese boszorkánya a névazonosság ellenére egészen elkülönül egymástól a népi tudatban. Egyes falvakban hitték és hiszik, hogy léteznek olyan asszonyok, akik képesek embert, állatot megrontani. Néha világosan kiderül, hogy a boszorkányokról a mesélő személyek, szellemileg fogyatékosak és maguk is fantáziálnak. Néha egy és ugyanazon asszonyt egyesek boszorkánynak, mások pedig gyógyítónak, kuruzslónak tartották.

„Volt egy olyan asszony a falunkban – meséli Gizi néni –, aki elég sok minden boszorkánysághoz értett. Például volt neki egy vasból csinált ollója, azt felszúrta az ajtó sarkába, erre felfigyeltek a fiatalok, me lányok és fiai voltak neki, s jártak udvarolni az udvarlók oda. Felfigyeltek a legények, s összeegyezkedtek, hogy vegyék ki az ollót onnan, mán van ott mindig az az olló? Mikor az öregasszony kiment a házból, az egyik férfi, az egyik legény kivette az ollót, zsebre dugta, abban a pillanatban rontott az ajtón be az öregasszony, s mondta az illetőnek: – na gyorsan kivedd az ollót a zsebedből, s vissza oda, ahonnan elvetted, me míg az olló a zsebedben van, addig te nem tudsz a házból kilépni. Sok-sok mindent csinált még ez az öregasszony, amelyik szerette, annak élete végéig jót csinált, amelyiket nem szerette, az felkötötte magát, úgy elintézte. Oretán volt neki egy fehér kígyója, s egy békája. Azt odaadta a gyermekeinek. A mai napig szerencsénk van.”

Halottlátók

A halottlátók tudományukat többnyire révülés útján nyerik. A halottlátók általában érzékeny idegrendszerű asszonyok, de néha férfiak is. Könnyen esnek transzba. Ilyenkor látomásai vannak, néha maguk is megjárják a túlvilágot. Gizi néni meséli:

„Itt a szomszédunkban volt egy idős ember, aki a II. világháborúban orosz fogságba esett, vagy hat évig orosz fogoly volt. Hogy igaz volt, amit beszélt nekem nem tudom, de nekem személyesen is sok mindent elmesélt. Például a szomszédjában meghalt egy olyan férfi, akivel évek hosszú során haragban voltak. Halála után elkezdte beszélni az öreg, hogy látta pont éjfélkor, hogy a kéményen bejött, s a kályhacsőn ki, nagy fergeteggel kijött ez a férfinak a szelleme, s testté változott előtte, s bement a kamrájába, s mind megette a szalonnáját.”

„Velünk történt meg: 1988 áprilisában meghalt az apósom, akkor nekem 13 éves volt a kicsi fiam. A kisebbik fiam olyan nagyon szerette a nagyatáját, hogy nagyon-nagyon sajnálta a temetéskor, s nagyon meg volt bántódva, hogy a nagyata gyermekei nem siratták meg. Utána, egy-két nap elteltével a kisfiam déli 12 órakor, amikor a délt harangozták, az udvaron meglátta a nagyata szellemét, éspedig olyan formában ... a fején ... a feje ép volt, teljesen meglehetően ismerni, s a teste csak egy fehér úszó valami volt. Utána eltelt három nap, újra ugyanúgy látta, úgy mintha úszott volna a levegőben. A gyermek olyan nagyon megvolt ijedve, hogy se este, se nappal nem mert járni az utcán, az udvaron. Nem hittünk neki, de mikor harmadikszor az udvaron megjelent a nagyata szelleme, én, személyesen én is láttam, ugyanúgy, ahogy ő elmesélte. Elmentem a paphoz, felbeszéltem neki, elmeséltem, hogy mi történt ná-

lunk, mi történt a gyermekkel, de én is nagyon megvoltam riadva, azt mondta a pap bácsi, ez létező dolog, ez lelki dolog. Adott nekünk tömjént, tegyék élő, égő szenet rá, térdeljünk körébe, a család minden egyes tagja, hangosan imádkozzunk s meglássuk Isten meghallgassa kérésünköt, s többé nem fog nálunk megjelenni a nagytata. Háromszor ismételtük meg ezt a dolgot, és ugyanúgy meg is történt, többet soha nem láttunk semmit, megnyugodtunk mindenki.

Egy másik példa, amikor meghívják például a szellemet. Egy asztalt körbefognak olyan emberek, s ráteszik a kezüket az asztalra, akik hisznek a szellem meghívásában. Akkor, aki tudja a varázsigét, aki meghívja a szellemet, az valami ókus-z-pókusz, mit tudom én mit mond, s akkor kérdez a szellemtől. Az a varázsigé valahogy így volt: Édes jó szellemem, hogyha itt vagy, s jó szellem vagy, jelenj meg és három koppantással köszöntsd az Úr Jézust. Akkor, ha többet vagy kevesebbet koppantott, nem kellett foglalkozni vele, mert rossz szellem volt. Olyant kérdeznek tőle, ami számára megfelelhet. Például, ha megkérdezi az illető, hogy na mondd meg, hogy hány évek élek, akkor az asztal annyit koppant, s ehhez hasonló dolgok."

A rontás

A rontás gyűjtőfogalom: az európai néphit rontásnak tulajdonít minden látszólag ok nélküli szerencsétlen eseményt: betegséget, halált, másféle balszerencsét. A rontó lehet élő ember, de lehet valami démonyó lény is. A rontás elsősorban a boszorkák funkciói közé tartozik, de ronthatnak a „szépasszonyok”, illetve a „rosszak” is. Megrontani nemcsak embert, hanem állatot is lehet.

„Éjszaka a lovakat megnyergelték, meghátalták, habba borították az istállóban. Nálunk megtörtént az, hogy este nem, vagy semmi baja a lónak, s reggel az egész haja, apró-apró tincsekbe, három hármas fonásba bevolt fonva. Akkor leterítettük a nagykabátot az istálló küszöbére, lesben álltunk, s akkor a lovak kezdtek helyben vágatni az istállóban, akkor vasvillával vertük a kabátot, s varázsigéket mondtunk, de én azt már nem tudom, elfelejtettem."

Az igézés – szemmel verés

A rontás többi formájától abban különbözik az igézés, hogy nem mindig szándékos. A szemmel verő néha nem tehet róla, ha megigézik. Így például az összenőtt szemöldökű, szúrós szemű emberekről, asszonyokról azt tartják, hogy akaratuk ellenére is ártanak újszülött embernek, állatnak. Aki szemveréstől tart, vagy félti gyermekét, növényét vagy állatát, piros szalaggal, vagy ruhadarabbal igyekszik megállítani az igézést. Ha minden óvatosság ellenére megtörtént az igézés, akkor különböző cselekményekkel, ráolvasással igyekezzenek azt jóvátenni:

„Az igézet az biztos valóság, ez igaz. Vízet kell vetni, ha valakinek nagy fájdalmai vannak, elmondhatjuk a Miatyánkot, a csészébe vizet merítünk, s az égő szenet háromszor, három darabot beleteszünk a vízbe, azok az égő szenek a vízben sírnak. Hogyha leszáll a szén a víznek a fenekére, tehát a csésze fenekére, akkor a személy, az igaz, hogy megvan igézve. Ha pedig fennmarad a víz tetején úszkálva a szép, akkor nem, nincs megigézve. Ezzel a vízzel megigézett személynek meg kell kenni a homlokát, keresztet kell vetni a vízzel a homlokára, s egy keveset kell igyon belőle, s abban a pillanatban elmúlik az a nagy-nagy fájdalom. De azután itattak a vízből, hogy elmondatták a mondókát hogy: Szem megnézett, szív megszeretett, vigasztaló Szent Antal gyógyítsd meg!"

A ráböjtölés

A böjtről, mint a katolikus egyház által elrendelt egyházi előírásra, régóta szólnak az egyházi rendelkezések. Magának a böjt szónak szómagyarázata ismeretlen. Feltehetőleg a pogány magyarság hiedelmében is szerepet játszott a böjt, talán a sámánok is használták a révülés előidézésére. Ebben az esetben nem az egyház által előírt böjtről van szó, hanem a böjtölésnek, mint mágikus eljárásnak szerepéről a magyar néphitben. A magyar néphit szerint a böjttel, tehát önmaguknak ételtől való megtartóztatásával, mint varázsló eljárással, kényszeríteni lehet a természetfölötti erőket arra, hogy valamely kívánságunkat teljesítse. A ráböjtölés segítségével elpusztíthatjuk ellenségünket, felfedhetjük a tolvajt. A ráböjtölés nem gyakori je-

lenség. A rábőjtölés technikája az, hogy amennyiben egy ellenségünket el akarjuk pusztítani, vagy legalábbis megbetegíteni, vagy egy tolvaj kilétét felfedni, akkor egy bizonyos időben, tehát a hét egy napján, egy meghatározott időszakon belül teljes vagy részleges bőjtöt fogadunk. Az időszak végén ellenségünk megbetegszik, vagy pedig egyenesen meg is hal.

„Hallottam, hogyha valaki Istentől valamit kér, például mindenesetre kérjen mindenki jót, akkor bőjtöt tart. Felfogad egy kilenc hetes bőjtöt, hát egy bizonyos napon például a keddet tartsa meg, s akkor Isten meghallgassa a bőjtöt, s biztos, hogy jóra fordul a dolga. De hallottam olyant is, hogy valaki, valakinek rosszat akart csinálni, s akkor bőjtölt azért, hogy az Isten úgy verje, vagy azt adja neki ... vagy na.”

Vezetőtanár: *Mirk László*

Fórika Éva

Népi játékszerek a Gyimesekben*

A Keleti-Kárpátokban, Fügés-telek 1050 méter magas csúcsa alatt eredő Tatros az 1662 méter magas Tarhavas lábánál lévő szoros bejáratáig mintegy 30 km hosszúra elnyúlt völgyön halad Moldva felé. Ezt a völgyet a Tatros felső szakaszának vízgyűjtő medencéjével együtt Gyimes vidékének nevezik. A vidék három nagy kiterjedésű községet foglal magába: Gyimesfelsőlokot, Gyimesközéplokot és Gyimesbükköt. Ma az előbbi kettő az erdélyi Harghita, az utóbbi pedig a moldvai Bákó (Bacău) megyéhez tartozik. Kopár, hegyes vidék. A népdal is azt tartja: „A gyimesi hegyek kőből vannak rakva”. Kopárságát még itt-ott megmaradt erdőfoltok, hegyvidéki és a patakok völgyeiben megbúvó házak élénkítik. A lakott terület tengerszint feletti magassága 700–100 méter körül változik.

Gyimes vidékét többségben magyarok és kevés számban románok lakják. Az itt élő magyarokat csángóknak is szokták nevezni. A gyimesi csángók a Tatros folyó felső szakaszát lakják.

A gyimesi csángók hagyománytudatában úgy él, hogy őseik – akik elsőnek telepedtek le erre a világtól elzárt és akkor még lakatlan, erdő borította vidékre – vagy a katonai szolgálat elől, vagy valamilyen más okból, a katonaságtól üldözve hagyták ott szülőföldjüket és húzódtak az őserdőtől borított havasok közé.

Ennek a vidéknek a két kisebb községből – Gyimesfelsőlok, Gyimesközéplok – gyűjtöttem össze a régi játékszerek elkészítésének módját és használatát, valamint egyeseknek a rajzát is.

Több adatközlőtől érdeklődtem, mindenik más-más játékszert elevenített fel gyermekkorából, tehát úgy látszik, mindenki saját elképzelése szerint készített játékszert magának. Van olyan is, amely nagyszülőről hagyományozódott szülőre, majd a gyermekekre, és még ma is használják. Rá voltak kényszerítve a játékszer készítésére, hiszen nem voltak játékküzetek. A játékokat maguk a gyermekek készítették el, vagy amelyiknek nehezebb volt az összeállítása, abban a nagytata segített szabadidejében, vagy, ha már nem tudott az öregségtől más munkát végezni.

A játékszerek alapanyagai olyan dolgok voltak, amit a háztartásban és a természetben meg lehetett találni, és nem kellett értük hazulról elmenni. Egyszerűek voltak, mégis a gyermekek jól, kellemesen élték meg gyermekkorukat és az öregek ma is szívesen emlékeznek vissza erre az időszakra.

Tilinka: A fűszál összeszorítására a fiúk alkalmanként külön kis játékszert, fűmuzsikát, tilinkát szoktak faragni. Egy 15–20 cm-nyi hosszú mogyoróágot hajától megtisztítanak, majd a közepéről kivésnek egy harmadnyi hosszúságú szakaszt, amit utóbb vissza is helyeznek. A két fadarab közé szorítják a fűszálat, amit élével a szájuk elé tartva fújnak.

* Elhangzott 2000 szeptemberében Mesztegnyőn, az V. Országos Diák Honismereti Konferencián. (Szerk.)